

Dzieje biurokracji na ziemiach polskich tom III

Mariusz Kulik

(Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego)

Dokumentacja rosyjskich obiektów koszarowych na ziemiach polskich (przełom XIX i XX wieku)

Rosyjskie obiekty koszarowe są tematem bardzo szerokim, jednak poruszanym tylko fragmentarycznie, głównie przez historyków regionalistów. Jak do tej pory, brak całościowego opracowania tego bardzo ciekawego i niosącego wiele informacji zagadnienia. Publikacje opisujące budowle wojskowe nie są liczne, i dotyczą przeważnie obiektów fortyfikacyjnych, a niektóre z nich które doczekały się szczegółowych opracowań¹. W ostatnich latach można jednak zauważyć zwiększenie zainteresowania badaczy wspomnianą tematyką, co jest widoczne w liczbie pojawiających się na ten temat publikacji².

Z powodu braku całościowego omówienia problemu budowy rosyjskich obiektów koszarowych na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku, skupiono się tylko na kilku przykładach, starając się znaleźć ich cechy wspólne.

W zachowanych aktach znajdują się następujące rodzaje dokumentów:

- kontrakty pomiędzy stroną zleającą a wykonawcą (przedsiębiorcą),
- decyzje przyznania pożyczki,
- wypisy hipoteczne,
- plany sytuacyjne terenu,
- dokumentacje budowy,
- korespondencja urzędowa dotycząca budowy koszar.

W drugiej połowie XIX i na początku XX wieku ziemie polskie wchodziły w skład trzech różnych państw, stanowiąc integralną część ich systemów zbrojnych.

¹ Zob. seria wydawnicza „Twierdze i zamki w Polsce”, wśród których są opracowania: R.H. Bochenek, *Twierdza Modlin*, Warszawa 2003; L. Królikowski, *Twierdza Warszawa*, Warszawa 2002 oraz czasopismo „Fortyfikacja”: t. IV, *Fortyfikacja rosyjska na ziemiach polskich. Stan badań i problemy ochrony*, Kraków 1996; t. XI, *Fortyfikacje rosyjskie. Twierdze Dęblin i Brześć. Fortyfikacje Lubelszczyzny*, Warszawa 2000.

² M. Michalska, *Zespół zabudowy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, jako przykład uniwersalności form architektury wojskowej*, [w] „Fortyfikacja” t. XI, *Fortyfikacje rosyjskie. Twierdze Dęblin i Brześć. Fortyfikacje Lubelszczyzny*, Warszawa 2000, s. 101-108; J. Szczepański, *Obóz Hurki. Dzieje garnizonu w Legionowie do 1918 roku*, Legionowo 1997.

Część tych ziem, wchodząca w skład Cesarstwa Rosyjskiego, tworzyła samodzielny okręg wojskowy – warszawski. Jego obszar obejmował głównie tereny Królestwa Polskiego. W jego skład wchodziły gubernie: warszawska, kaliska, piotrkowska, radomska, kielecka, lubelska, siedlecka, łomżyńska oraz kilka powiatów z sąsiadujących z nimi guberni grodzieńskiej i wołyńskiej.

Warszawski Okręg Wojskowy był jednym z najsilniejszych okręgów państwa, i na przełomie XIX i XX wieku, stacjonowało w nim około 250 000 żołnierzy. Od lat 80. XIX wieku, miała miejsce intensywne rozbudowa infrastruktury koszarowej. Była ona spowodowana zachodzącymi w armii rosyjskiej zmianami, szczególnie zaś zwiększaniem stanów etatowych oddziałów, co prowadziło do przepełnienia w dotychczas zajmowanych obiektach koszarowych. Na terenie Warszawskiego OW istniało ponad sześćdziesiąt garnizonów, z których w co najmniej kilkunastu, stacjonowało więcej niż jedna jednostka wojskowa³. W pojedynczym obiekcie koszarowym starano się umieścić jedną jednostkę wojskową. Niekiedy nie było to możliwe i powodowało rozmieszczenie pododdziałów wchodzących w skład jednostki w sąsiadujących ze sobą miejscowościach. Prowadziło to do istnienia dużej liczby miejsc, w których były obecne wojska rosyjskie. W 1890 r. miejscowości, w których stacjonowała co najmniej jedna kompania piechoty lub szwadron kawalerii, w Warszawskim OW było aż 237⁴.

W późniejszym okresie na terenie Warszawskiego OW wybudowano wiele obiektów koszarowych, dzięki czemu zmniejszała się liczba miejscowości, w których stacjonowały rosyjskie oddziały wojskowe. Liczba ta, co kilka lat zmieniała się, co było spowodowane oddawaniem do użytku nowych obiektów. Większość wojsk w okręgu kwaterowała w wynajętych od indywidualnych przedsiębiorców obiektach koszarowych, były one drewniane lub murowane, i musiały być wybudowane według planów zatwierdzanych przez Okręgowy Zarząd Inżynieryjny⁵.

W ministerstwie wojny znajdowały się specjalne plany rozlokowania poszczególnych jednostek na terenie Cesarstwa Rosyjskiego, co było uwarunkowane obowiązującymi planami wojennymi. Starano się wybierać miejsca o znaczeniu strategicznym, często były to duże miasta leżące na głównych szlakach komunikacyjnym. Wszelkie zmiany dyslokacji wojsk musiały być uzgadniane z resortem wojny, i mogły się odbywać dopiero po uzyskaniu jego zgody.

³ W 1894 r. miastami, w których stacjonowały więcej niż jedna jednostka wojskowa były: Biała Podlaska, Brześć Litewski, Chełm, Częstochowa, Jabłonna, Kielce, Lublin, Łomża, Łódź, Ostrołęka, Ostrów Mazowiecka, Płock, Puławy, Pultusk, Radom, Skierniewice, Warszawa, Zambrów, Zamość.

⁴ Obliczenia własne na podstawie: Краткое квартирное расписание войск, военных учреждений и заведений Варшавского Военного Округа. К 1-му Октября 1890 года, Warszawa 1890.

⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej AP Lublin), Rząd Gubernialny Siedlecki (dalej RGS), sygn. 564; Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej AP Łódź), Rząd Gubernialny Kaliski (dalej RGK), sygn. 5343; A. Dobroński, *Potencjał militarno-gospodarczy Królestwa Polskiego w latach 1907-1914*, Warszawa 1976, s. 78-81, 125.

Dokumentacja rosyjskich obiektów koszarowych

Sprawy budowy nowych koszar i infrastruktury woskowej podlegały Głównemu Zarządowi Inżynieryjnemu, który podlegał bezpośrednio ministrowi wojny. Do obowiązków tego zarządu należał m. in. wybór w określonych rejonach, najlepszych punktów dla budowy twierdz, budowa budynków wojskowych, opracowanie projektów budowy, utrzymanie w odpowiednim stanie twierdz, umocnień, koszar i innych budynków wojskowych. Zarząd był również odpowiedzialny za przechowywanie „generalnych” planów i historycznego opisu wszystkich twierdz i umocnień. Wszelkie plany, szkice i dokumentacja techniczna miała być przechowywana w specjalnym archiwum zarządu⁶.

W poszczególnych okręgach wojskowych istniały Okręgowe Zarządy Inżynieryjne, które nadzorowały prace budowlane na podległym sobie obszarze⁷.

Po otrzymaniu informacji o rejonie w jakim miał stać nowy obiekt koszarowy, przystępowano do oględzin wytypowanych miejsc. Wybierając najlepszy rejon starano się uwzględniać wiele czynników, np. znaczenie strategiczne, komunikację, zaludnienie a nawet mikroklimat i jego wpływ na zdrowie ludzi (w przypadku terenów podmokłych)⁸. Wśród wiadomości o miejscowościach, które brały pod uwagę władze administracyjne i wojskowe, były m. in. podstawowe dane statystyczne oraz krótka charakterystyka spraw gospodarczych⁹.

Oględzin dokonywała specjalna komisja, w skład której wyznaczano przedstawicieli armii (w tym jednostki, dla której budowano koszary) i władz administracyjnych. W komisji znajdowali się również technik i lekarz¹⁰. Z przeprowadzonych oględzin składano szczegółowe sprawozdanie, które bardzo często można odnaleźć wśród dokumentów archiwalnych¹¹.

Przy budowie nowego obiektu koszarowego rozpatrywano kilka możliwości jego lokalizacji. Spośród nich wybierano tą, która odpowiadała najbardziej potrzebom wojska¹². Po dokonaniu ostatecznej lokalizacji, wybraniu wykonawcy, i przyznaniu przez państwo pożyczki na budowę obiektu, przystępowano do sporządzenia najważniejszego dokumentu, tj. kontraktu. Był on zawierany między władzami administracyjnymi a przedsiębiorcą, który wygrał przetarg na wybudowanie koszar lub pojedynczych budynków. Oprócz informacji o miejscu i czasie zawarcia kontraktu, stronach biorącym w nim udział oraz obiekcie kontraktu, umieszczano w nim wiele informacji dodatkowych: kto był właścicielem terenu, na którym miano wybudować koszary. Precyzowano liczbę budynków, ich rozmiary, przeznaczenie, a często też

⁶ Свод Военных Постановлений 1869 г. (dalej SWP 1869), издание второе, Санкт Петербург 1893, ks. I, art. 261-265.

⁷ SWP 1869 r., ks. II, art. 3.

⁸ AP Lublin, RGS, sygn. 564, s. 158, 196-199; M. Kulik, *Rosyjskie obiekty koszarowe w Białej Podlaskiej na przełomie XIX i XX wieku*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny”, nr 2/ 2005, s. 7-21

⁹ AP Łódź, RGK, sygn. 5559, s. 100 i nast. Krótkie charakterystyki miast Konin i Koło.

¹⁰ AP Lublin, RGS, sygn. 564, s. 184, 190.

¹¹ Tamże, RGS, sygn. 564, s. 289-290.

¹² Tamże; M. Kulik, dz. cyt.

ich położenie w terenie. W kontrakcie zamieszczano również wysokość opłat wnoszonych przez wojsko za użytkowanie obiektu oraz sposób i czas płacenia należności finansowych. Przeważnie była to kwota płacona w ciągu roku. Zamieszczano także informacje o sposobie finansowania inwestycji oraz datę zakończenia prac budowlanych¹³.

Kontrakty zawierano również w przypadku wynajęcia od właściciela już istniejących pomieszczeń na koszary. W kontrakcie takim informowano o dacie, miejscu i stronach kontraktu; o przedmiocie kontraktu (szczegółowo opisywano obiekt, liczbę budynków, ich przeznaczenie i lokalizację; informowano jaki oddział wojskowy miał w nim kwaterować i podawano jego liczebność; określano na jak długi okres wynajmowano koszary; podawano podstawę prawną, na podstawie której naliczono wypłacane właścicielowi kwoty), określano warunki płatności (np. płatność odbywała się trzy razy w ciągu roku, na dany okres z góry), określano kto dokonywał remontów i napraw bieżących itp.¹⁴

W kancelariach rządów gubernialnych sporządzano specjalne wykazy kontraktów na najem koszar, zawartych między wojskiem, lub władzami administracyjnymi, a poszczególnymi przedsiębiorcami. W wykazach umieszczano informacje o jednostce wojskowej wynajmującej koszary, liczbie żołnierzy je zamieszkujących, dacie zawarcia kontraktu oraz podawano imię i nazwisko przedsiębiorcy – właściciela koszar. W przypadku, gdy koszary były rozbudowywane, zawierano nowe kontrakty na użytkowanie powstałych budynków, np. w koszarach w Białej Podlaskiej, których właścicielem był kupiec Szmul Piżyc, stacjonowała 2 Brygada Artylerii. Kontrakty na najem poszczególnych budynków zawarto w 1890 r. (dla 1, 2 i 5 baterii artylerii), 1891 r. (dla 3 i 4 baterii artylerii), 1895 r. (dla 7 baterii artylerii) i 1904 r. (nowa stajnia na 92 konie). W przypadku, gdy kontrakt kończył się, zawierano go na nowo¹⁵.

Wszelkie inwestycje budowlane, które uzyskały zgodę dowódcy okręgu wojskowego i Okręgowego Zarządu Inżynieryjnego, musiały spełniać obowiązujące w armii rosyjskiej normy budowlane. W przypadku, gdy plany zawierały błędy lub były niezgodne z tymi normami, odsyłano je do korekty. Przestrzeganie obowiązujących norm było tak drobiazgowe, że gdy przykładowo, projektowany budynek stajni nie uwzględniał grubości ścian w boksach pomiędzy siedmioma końmi, przez co stajnia miała być krótsza o jeden sążeń (2,13 m), cały plan odesłano do poprawy¹⁶.

W dokumentacji zamieszczano szereg szczegółowych informacji regulujących rozmiary pomieszczeń służbowych, przydział i wielkość kwater oficerów i żołnierzy a także wyposażenie poszczególnych pomieszczeń¹⁷.

¹³ Zob. AP Lublin, RGS, sygn. 563, s. 109-114; sygn. 564, k. 1-14; AP Łódź, RGK, sygn. 5741, k. 136 i nast.; RGK, sygn. 5559, s. 225 i nast.

¹⁴ AP Lublin, RGS, sygn. 563, s. 109-114; RGS, sygn. 582, s. 3-4.

¹⁵ Tamże, RGS, sygn. 601, s. 113-128; zob. M. Kulik, dz. cyt.

¹⁶ AP Lublin, RGS, sygn. 565, s. 23-25.

¹⁷ Tamże, RGS, sygn. 564, s. 357-359, 366.

Dokumentacja rosyjskich obiektów koszarowych

W przypadku, gdy przedsiębiorca nie zdołał wybudować w wyznaczonym terminie koszar, wówczas powierzano innemu przedsiębiorcy dokończenie rozpoczętej już budowy¹⁸.

Często jednostki wojskowe przenoszono do innej miejscowości, gdyż poprzednio zajmowane koszary były dla niej za małe. Miało to miejsce głównie przy reorganizacji lub zwiększaniu stanów osobowych jednostek stacjonujących nad zachodnią granicą Cesarstwa Rosyjskiego, np. ze Zduńskiej Woli do Kalisza przeniesiono z tego powodu 10 baterię artylerii konnej. Duży wpływ na przeniesienie jednostki w inne miejsce, miały złe warunki lokalowe w dotychczas zajmowanych koszarach, np. 5 pułk piechoty w Radzynie Podlaskim i Międzyrzecu Podlaskim, który przeniesiono do Białej Podlaskiej¹⁹.

Innym wariantem prac budowlanych, było rozbudowanie obiektu już istniejącego. W tym przypadku dowódca jednostki wojskowej wysyłał pismo do generał-gubernatora, który był jednocześnie dowódcą okręgu wojskowego, prosząc o wybudowanie nowych koszar dla żołnierzy podległej sobie jednostki. Zawiadamiał o tym drogą służbową swego przełożonego – w tym wypadku dowódcę dywizji. Generał-gubernator porozumiewał się w tej sprawie z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, o czym sztab dywizji zawiadamiał z kolei konkretnego gubernatora²⁰.

Na każdym etapie budowy, rozbudowy lub remontu koszar działały specjalne komisje budowlane, mające przeważnie skład mieszany, tzn. składały się z osób cywilnych i wojskowych. W sprawozdaniach ze swej działalności zamieszczały one szczegółowy opis stanu technicznego obiektu, którego oględzin dokonywała. W dokumentach tych można znaleźć informacje o jakości przeprowadzonych prac, stanie sanitarnym obiektu, jego przydatności itp.²¹.

Komisje wyznaczano także przy odbiorze pomieszczeń po corocznych remontach (odbywały się one w miesiącach letnich, czyli w czasie gdy żołnierze odbywali szkolenie poligonowe). W ich skład wchodził przeważnie oficerowie jednostki stacjonującej w koszarach²².

W analogiczny sposób działały komisje, zdające koszary przed udaniem się pułków w inne rejony cesarstwa lub na front (np. wojna rosyjsko-japońska). W opuszczonych przez jednostki liniowe koszarach, umieszczano mobilizowane pułki rezerwowe, które później także kierowano na front w Mandżurii. Niekiedy w tych

¹⁸ AP Łódź, RGK, sygn. 5741, k. 121. Pismo naczelnika powiatu konińskiego do gubernatora kaliskiego, z dnia 23 lipca 1897 roku, zawiadamiające, że prace nad budową koszar przekazano mieszkańcowi Koła – Kelmanowi Goldbergowi, kupcowi II gildii.

¹⁹ AP Lublin, RGS, sygn. 564, k. 15; AP Łódź, RGK, sygn. 5559, s. 126 i nast.

²⁰ Zob. AP Łódź, RGK, sygn. 5741. Akta budowy nowych pomieszczeń (koszary dla 140 żołnierzy, stajnie dla 140 koni, cekhauz, kuchnia, kuźnia, piekarnia) dla dwóch szwadronów 13 Kargopolskiego Pułku Dragonów w Koninie; AP Lublin, RGS, sygn. 549. Akta budowy w m. Biała Podlaska pomieszczeń na sprzęt artyleryjski dwóch baterii artylerii/ 2 Brygady Artylerii.

²¹ AP Lublin, RGS, sygn. 563, s. 218, 228-232; AP Łódź, RGK, sygn. 5741, k. 46.

²² AP Lublin, RGS, sygn. 564, s. 3127, 3219; AP Łódź, RGK, sygn. 5559, s. 48.

samych koszarach kwaterowały oddziały tłumiące wystąpienia rewolucyjne (w 1905 roku)²³.

W aktach często są przechowywane wykazy należności finansowych płaconych przedsiębiorcom za dzierżawienie od nich koszar. Określone sumy były naliczane w zależności od ilości budynków oraz ich przeznaczenia. Brano również pod uwagę liczbę żołnierzy zamieszkujących koszary²⁴. Zmiana należności płaconych przedsiębiorcom za najem koszar, mogła nastąpić w wyniku zmian liczebności jednostki, lub zmianie samej jednostki zajmującej koszary. Taka zmiana należności za wynajem koszar miała miejsce m. in. w koszarach w Białej Podlaskiej, gdzie wcześniej stacjonował 5. pułk piechoty (liczył około 2400 żołnierzy), a od 1910 roku - 19 dywizjon moździerzy (liczył około 370 żołnierzy)²⁵.

Niekiedy zdarzały się przypadki, gdy właściciele koszar upominali się o zaległe należności za użytkowanie obiektu. Po rozpatrzeniu zasadności skargi, opłaty te uiszczano²⁶.

Innymi dokumentami, które pokazują co znajdowało się w danym obiekcie koszarowym, są akta ubezpieczeniowe, głównie przeciwpożarowe. Informowano o właścicielu obiektu, podawano jego dokładny adres, liczbę i rodzaj ubezpieczonych budynków, okres (z reguły rok) i sumę ubezpieczenia²⁷.

Władze gubernialne miały szczegółowe informacje dotyczące ilości wojsk kwaterujących w danej guberni. Specjalne wykazy informowały o liczbie jednostek wojskowych na terenie guberni, ich miejscach stacjonowania oraz sposobie kwaterunku (koszary lub wynajmowane pomieszczenia)²⁸. Podobne informacje znajdowały się również w wydawnictwach oficjalnych, takich jak „Pamiętna Książka ... Gubernii na ... god” lub „Obzor ... Gubernii za ... god”.

Władze administracyjne sporządzały także raporty, podliczające poniesione przez państwo koszty budowy obiektów koszarowych. Inwestycje te były finansowane z pożyczek udzielonych przedsiębiorcom, a ich wysokość była uzależniona od wielkości budynków, ich przeznaczenia, budulca oraz przewidywanych przez resort kosztów jego powstania. Prócz kwestii finansowych, w raporcie takim podawano informacje o: miejscach gdzie wybudowano wymienione budynki, jednostkach (wojskowych) je użytkujących, ich przeznaczeniu, wymiarach, konstrukcji (informowano czy budynek był drewniany lub murowany, czy ma fundament i jakie ma pokrycie dachu)²⁹.

²³ AP Łódź, RGK, sygn. 9938. Sprawa wyjazdu na Daleki Wschód 2 Brygady Strzelców z m. Częstochowa.

²⁴ AP Lublin, RGS, sygn. 546, s. 314 i nast.

²⁵ Tamże, RGS, sygn. 613, s. 165-167.

²⁶ Tamże, RGS, sygn. 587. Sprawa zapłacenia mieszkańcowi m. Biała Podlaska – Szymonowi Krotstzejnowi zaległej kwoty za użytkowanie przez 152. pułk piechoty pomieszczeń koszarowych.

²⁷ Tamże, RGS, sygn. 564, s. 639.

²⁸ Tamże, RGS, sygn. 601, s. 108-110. Informacja o liczbie wojsk kwaterujących w guberni siedleckiej w 1904, 1905 i 1906 roku.

²⁹ Tamże, RGS, sygn. 601, s. 158-161.

Dokumentacja rosyjskich obiektów koszarowych

Informacje o liczbie żołnierzy zakwaterowanych w koszarach lub kwaterach prywatnych, zamieszczano w niektórych oficjalnych wydawnictwach wojskowych, takich jak „Kalendarz wojskowy” na dowolny rok. W rozdziale zawierającym informacje statystyczne, znajdował się fragment podający dane liczbowe żołnierzy zakwaterowanych w koszarach i „kwaterach obywatelskich” w poszczególnych okręgach wojskowych³⁰.

Informacje o budowie nowych budynków lub remoncie starych można odnaleźć w raportach o stanie sanitarnym armii rosyjskiej, które wydawano co roku jako dodatek do „Военно-Медицинского Журнала”. W odpowiednim rozdziale informującym o sytuacji sanitarnej armii były specjalne podrozdziały, mówiące m. in. o wybudowaniu nowych koszar; przemieszczeniu oddziałów wojskowych z dotychczas zajmowanych rejonów; zamianie pomieszczeń, budowie dodatkowych i remoncie już istniejących; budowie pomieszczeń gospodarczych (kuchnie, piekarnie, stółki, łaźnie itp.); wyposażeniu pomieszczeń (wentylacja, ogrzanie, oświetlenie itd.); rejonie koszar itp. Po kolei omawiano poszczególne okręgi wojskowe, wymieniając wszystkie budowle wzniesione w omawianym roku. W opisie tym informowano o: przeznaczeniu budynku (w niektórych przypadkach informowano także o przeznaczeniu poszczególnych pięter), jego konstrukcji (murowany lub drewniany, niekiedy określano rodzaj podłogi), jednostce dla której go wybudowano, i miejscowości w której go (budynek) postawiono. Kolejne podrozdziały wymieniające inne prace budowlane (budowa szop itp.) i remontowe przeprowadzone w koszarach, nie rozdzielały wymienianych jednostek na okręgi wojskowe. Zachowywano tylko podział na rodzaje wojsk (piechota, kawaleria, artyleria) i gwardię, a w nich podawano je w kolejności rosnącej, w zależności od numeru jednostki wojskowej³¹.

W „Zarządzeniach do wojsk Warszawskiego Okręgu Wojskowego” podawano informacje o wybudowanych i wyremontowanych koszarach lub pojedynczych budynkach na terenie okręgu. W dokumentach tych informowano także o powołaniu i rozwiązaniu poszczególnych komisji budowlanych, podając jednocześnie w jakim rejonie komisje te prowadziły swą działalność³².

Bardzo rozbudowana jest korespondencja prowadzona przez władze cywilne i wojskowe w sprawie budowy koszar. Prócz spraw typowych, typu raporty, ponażenia, skargi itp. zawiera ona często wiele cennych informacji o stronie bytowej armii. Są tam np. prośby dowódców pułków (niekiedy nawet dywizji), zwracających się do odpowiedniego rządu gubernialnego o polepszenie warunków bytowych swych podwładnych lub wybudowanie nowych pomieszczeń. Rozbudowa struktury jednostki wojskowej, np. zwiększenie pułku o drużynę karabinów maszynowych, powodowała problemy kwaterunkowe. W dotychczas zajmowanych koszarach nie

³⁰ Zob. Военный Календар на 1884 год, Санкт Петербург 1884, s. 249-258.

³¹ Отчёт о санитарном состоянии русской армии за 1902 год, Санкт Петербург 1904, s. 286-308.

³² AP Lublin, Rząd Gubernialny Lubelski (dalej RGL), Wydział Wojskowo-Policyjny, Buchalteryjny (dalej WP II): sygn. 1892: 46, cz. II. Приказанія войскам Варшавского Военного Округа за 1892 год.

było miejsca dla nowego pododdziału, więc starano się zakwaterować go jak najbliżej koszar. Nie zawsze było to możliwe, i dlatego dowódcy oddziałów ślali pisma do władz administracyjnych prosząc o wybudowanie nowych pomieszczeń. Często tłumaczyli to dezorganizacją toku szkolenia pułku³³. Umieszczanie pododdziałów z dala od swych macierzystych jednostek miało także, zdaniem dowódców, źle wpływać na dyscyplinę żołnierzy³⁴.

W dokumentach opisujących budowę koszar, można znaleźć także takie, które ukazują odbiór społeczny takiej inwestycji. W 1892 r. władze guberni siedleckiej szukały chętnych do wybudowania na terenie guberni koszar dla wojska. W całej guberni nie znaleziono chętnych, którzy podjęliby się wybudowania nowych koszar dla wojska³⁵.

Jednak nie zawsze stacjonowanie w mieście jednostki wojskowej było „dopuszczalnym bożym”. W niektórych przypadkach mieszkańcy ślali do władz prośby o pozostawienie w mieście dotychczas kwaterujących wojsk. Analizowany materiał źródłowy pozwala wysnuć przypuszczenie, iż położenie geograficzne miejscowości, nie zawsze miało decydujący wpływ na wysuwanie wspomnianych prośb. Zarówno mieszkańcy miejscowości leżących na wschodnim, jak i zachodnim brzegu Wisły, składali takie wnioski do rosyjskich władz administracyjnych i wojskowych.

Przykładem miejscowości leżącej na zachodnim brzegu Wisły może być Wieluń, którego mieszkańcy prosili o pozostawienie w mieście 5. Pułku Kozaków Dońskich. Pułk ten przez szereg lat (od 1875 r.) stacjonował w Wieluniu, jednak ze względów strategicznych, planowano przenieść go w 1902 r. do Koła. Mieszkańcy miasta mieli, zdaniem władz, oferować nawet swoje domy na kwatery dla wojska, byleby tylko pułk pozostał na miejscu. Pod koniec 1903 r. rosyjski Sztab Główny podjął decyzję, o pozostawieniu wspomnianego pułku w dotychczas zajmowanym miejscowości, czyli w Wieluniu³⁶.

Podobne prośby, dotyczące pozostawienia 5. Kałuskiego Pułku Piechoty w dotychczasowych kwaterach, ślali w 1901 r. mieszkańcy Międzyrzecza Podlaskiego, czyli miejscowości leżącej na wschodnim brzegu Wisły. Pułk miał być przeniesiony do innego miasta w guberni siedleckiej – Siedlec lub Białej Podlaskiej. Po podjęciu decyzji o skierowaniu pułku do drugiego z wymienionych miast, mieszkańcy konkurujących miejscowości (Siedlec i Międzyrzecza Podlaskiego) ślali pisma do dowódcy Warszawskiego OW i do gubernatora siedleckiego, prosząc o zmianę decyzji, racje swoje motywowali różnorodnie, ocierając się nawet o donosicielstwo³⁷.

³³ *Tamże*, RGS, sygn. 601, s. 436. Pismo sztabu 2 Dywizji Piechoty do gubernatora siedleckiego, z dnia 31 grudnia 1907 roku.

³⁴ AP Łódź, RGK, sygn. 5279. Pismo dowódcy 5 Kargopolskiego Pułku Dragonów do gubernatora kaliskiego, z dnia 21 czerwca 1878 roku.

³⁵ AP Lublin, RGS, sygn. 550, s. 184-196.

³⁶ AP Łódź, RGK, sygn. 5559.

³⁷ AP Lublin, RGS, sygn. 564, s. 231-233, 260-263.

Dokumentacja rosyjskich obiektów koszarowych

W obu opisywanych przypadkach, mieszkańcy konkurujących ze sobą miejscowości, stali podania do władz administracyjnych i wojskowych z prośbami o wybranie ich miasta jako miejsca stacjonowania jednostki wojskowej. Wszyscy mieszkańcy, zdaniem wnioskujących, mieli sobie tego życzyć, o czym miały też świadczyć podpisy widniejące pod tymi podaniami³⁸.

Dokumentacja rosyjskich obiektów koszarowych z okresu przełomu XIX i XX wieku, pozwala na:

- odtwarzanie częściowej zabudowy fragmentów miast lub ich najbliższej okolicy.
- odtwarzanie sieci dróg, w tym również dróg koszarowych.
- odtwarzanie różnych aspektów życia gospodarczego miast (procedurę przetargów, proces budowy, dostawy dla wojska).
- odtworzenie składu grupy przedsiębiorców współpracujących z resortem wojny.
- odtworzenie nastrojów części społeczeństwa względem armii rosyjskiej.

Dokumentacja opisująca rosyjskie obiekty koszarowe, wbrew pozorom, opisuje minioną rzeczywistość w o wiele szerszym zakresie, niż mogłoby się wydawać. Pozwala częściowo odtworzyć obraz koszar oraz życia, które toczyło się w nich i obok nich.

³⁸ Tamże, RGS, sygn. 564, s. 231-233, 260-263, 264; AP Łódź, RGK, sygn. 5559, s. 37.

Резюме

Документация российских казарменных объектов на польской территории (на рубеже XIX и XX веков).

Русские казарменные объекты представляют собой очень обширную тему, затрагиваемую только отрывочно, главным образом историками-знатоками местного фольклора. Между тем в актах, которые сохранились, содержатся следующие виды документов: -контакты между поручавшей стороной и исполнителем (предпринимателем), - зрешения предоставляющих ссуду, - ипотечные выписки, - планы расположения местности, -документация строительства, -официальная корреспонденция, касающаяся строительства казармы. Автор раскрывает, что документация русских казарменных объектов, вопреки видимости, описывает прошлую действительность в намного большем охвате, чем это может казаться. Она позволяет частично воспроизвести картину казармы и жизни, которая протекала в ней и возле нее.